

LA PARAULA DEL COR I LA LLENGUA MATERNA

ABEL MIRÓ I COMAS

Universitat Internacional de Catalunya

Sant Tomàs d'Aquino, en el seu manual per a principiants, presenta una tesi de gran importància per a la reflexió filosòfica entorn de la paraula: «En quisvulla que entengui [*quicumque intelligit*], pel fet mateix d'entendre, procedeix quelcom dintre seu, que és la concepció de la cosa entesa, provinent de la virtut intel·lectiva i de la seva notícia. Aquesta concepció és la que significa la veu, i s'anomena paraula del cor [*verbum cordis*], significada per la paraula de la veu [*verbum vocis*]».¹

En un altre text, sant Tomàs s'esforça per a explicar la naturalesa d'aquesta paraula del cor, comparant la seva generació amb la producció d'un artefacte per part de l'artista o artesà: «Així com en l'artesà considerem tres coses, és a dir, el fi perseguit per ell, l'exemplar i l'obra produïda; igualment, en el qui parla trobem tres paraules: en primer lloc, la paraula concebuda per l'enteniment, per a la significació de la qual es profereix la paraula exterior, i aquesta és la paraula del cor pronunciada sense la veu; en segon lloc, l'exemplar de la paraula exterior, i aquesta és la paraula interior, que consisteix en una imatge de la veu [*ima-*

1. SANT TOMÀS, *Summa Theologiae*, I, q.27, a.1, in c.

ginem vocis]; i, finalment, la paraula exterior expressada, que s'anomena *paraula de la veu* [*verbum vocis*]. I així com en l'artesà hi ha una anterioritat de la intenció del fi, després ve la invenció de la forma artificial i, finalment, té lloc la producció d'allò artificial en l'ésser; igualment, la paraula del cor és anterior, en qui parla, a la imatge de la veu i, en darrera posició, trobem la paraula de la veu».²

La interpretació d'aquesta doctrina pot originar –i, de fet, ha originat– dues visions radicalment diferents sobre el valor de la paraula. Per un cantó, tenim la lectura que n'oferí Tomàs de Vio (Gaietà), per qui, en el primer text, la paraula *quicumque* ha d'entendre's com a referida, exclusivament, als «homes viadors»: «No convé que tot enteniment en acte profereixi un verb mental; això no únicament es refereix a Déu –en el seu coneixement essencial– i als benaurats, ans també a les “intel·ligències” (substàncies espirituals creades) en allò que té a veure amb la seva intel·lecció de si mateixes [...], car l'àngel, posseint-se a manera d'objecte entès a si mateix per si mateix, en va formaria una paraula mental sobre si»³. Ací, Gaietà exclou la formació d'un «verb mental» en qualsevol mena de coneixement intel·lectual «intuïtiu», és a dir, en tot coneixement en el qual l'intel·ligent en acte tingui immediatament present en ell, sense necessitat de passar per un procés d'abstracció, l'objecte entès. D'aquesta manera és com Déu es coneix a si mateix per la seva essència, com l'àngel s'entén a si mateix en la seva naturalesa per la intel·ligibilitat en acte que pertany intrínsecament a aquesta mateixa naturalesa i, finalment, com els benaurats contemplen immediatament l'essència divina en l'operació que constitueix la seva perfecció suprema o felicitat. En tots aquests casos, la cosa entesa, amb l'ésser

2. SANT TOMÀS, *De Veritate*, q.4, a.1, in c.

3. GAIETÀ, *Commentaria in Summa Theologiae*, I, 1.27, a.1.

que posseeix en la mateixa naturalesa de les coses, es troba present de manera directa –sense passar per la mediació d’una semblança representativa– a la facultat cognoscitiva. El pressupòsit implícit de la interpretació de Gaietà és que la paraula mental només és requerida en aquells casos en els quals l’objecte, amb l’entitat que posseeix a la realitat, està absent del subjecte intel·lectual; la formació de la paraula interior no és, doncs, quelcom que pertanyi a la naturalesa de l’entendre, sinó un accident que pressuposa una operació d’entendre deficient, o sigui, no intuïtiva. A causa de la potencialitat de la intel·ligència respecte l’objecte conegut, aquesta es veu obligada a formar una paraula mental, un concepte, que supleïxi aquesta privació; la paraula, doncs, s’origina d’una pobresa, d’una insuficiència o, en terminologia escolàstica, *ex indigentia*.

Joan de Sant Tomàs, davant del mateix fragment, interpreta la paraula *quicumque* en el sentit de «qualsevol naturalesa intel·ligent», sense restringir el seu abast, com feia Gaietà, únicament a l’esfera dels «homes viadors». Segons aquest autor, el *verbum mentis* exerceix a l’enteniment creat una doble funció o ofici: en primer lloc –i en aquest punt coincideix amb la interpretació de Gaietà–, és concebut per a entendre la cosa; en segon lloc, però –i en això radica l’originalitat de la lectura del comentarista portuguès–, és format per a manifestar i dir allò que el cognoscent intel·lectual ja està entenent. En aquest cas, l’enteniment no parla *per a entendre*, sinó *perquè entén*. La primera funció implica el reconeixement d’una certa indigència; la darrera, en canvi, ens mostra que el verb és format per l’entendre –àdhuc per l’imperfecte– en virtut de la seva actualitat i perfecció o, tal com ho expressa Joan de Sant Tomàs amb el seu característic lirisme bíblic, *ex plenitudine cordis*.⁴ La

4. JOAN DE SANT TOMÀS, *Cursus Theologicus*, Disp. XII, a.4, n.47.

paraula mental, en allò referent a aquesta darrera funció, no comporta cap imperfecció o potencialitat en el cognoscent, sinó que brolla de l'enteniment «com un acte de l'acte, com l'esplendor de la llum». ⁵ La dimensió *expressiva* del llenguatge mental, que s'origina des de la plenitud i actualitat del coneixement, pressuposa una tesi gnoseològica de gran importància, o sigui, que l'entendre posseeix una naturalesa locutiva: «Convé a la perfecció de l'entendre la processió d'un concepte interior, en el qual s'expressa i es manifesta la cosa entesa. El fet que la naturalesa intel·lectual sigui manifestativa i expressiva de la cosa entesa no es deu a la seva imperfecció; ben al contrari, pertany a la fecunditat i plenitud de l'enteniment, i també a l'amplitud del cor, el fet que [la naturalesa intel·lectual] eructi un verb bo, és a dir, perfecte». ⁶ La paraula mental no es forma *ex indigentia*, sinó més aviat al contrari, *ex abundantia*. Aquesta interpretació és d'alta importància, car permet justificar la consistència de la paraula i del pensament conceptual per a manifestar «el que és». ⁷

Josep Torras i Bages, en un moment en què l'aristotelisme tomista s'inclinava de manera gairebé unànime per la primera lectura, la de Gaietà, optà per la segona, la de Joan de Sant Tomàs. El següent passatge, en què comenta el segon versicle del psalm XLIV —«Un verb sublim ha eructat el meu cor»—, resulta transparent: «Eructem quan estem replens; i l'esperit de l'home, quan està replè d'alts pensaments i d'afectes apassionats, eructa, és a dir, emet naturalment l'expressió de son estat, el verb de son cor». ⁸

5. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, IV, cap. 14.

6. JOAN DE SANTO TOMÀS, *Cursus Theologicus*, Disp. XII, a.4, n.25.

7. Cf., FRANCESC CANALS, *Sobre la esencia del conocimiento*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias, 1987, p. 225-278.

8. JOSEP TORRAS I BAGES, «Del verb artístic», dins de: ÍDEM, *Obres Completes*. Barcelona: Selecta, p. 381.

Ara bé, l'aportació del bisbe de Vic no s'acaba aquí. Des del seu punt de vista, la paraula del cor, que és naturalment anterior a la paraula pronunciada i a la imaginació del so d'aquesta, no pot aparèixer a la consciència de l'home viador sense estar concretada, corporeïtzada, cristal·litzada, en una llengua determinada, que és, abans que qualsevol altra, la llengua materna. En el pròleg *Al lector* que antecedeix el seu *Mes del Sagrat Cor de Jesús*, Torras i Bages, per a justificar l'ús del català en la pregària, identifica el llenguatge del cor amb la llengua materna: «Tothom prega amb més devoció amb la llengua que ha mamat en la infància que en qualsevol d'altra (si exceptues la llatina en els Oficis públics de la Iglésia), i això ho has de tenir molt més en compte amb la devoció al Sagrat Cor, puix en ella el cristià es dirigeix al bon Jesús com un pare, un amic o l'espòs de la seva ànima, i a tals persones se'ls parla amb el llenguatge de la intimitat, que ix del cor, i no pas amb la llengua oficial com qui tira un memorial al Rei».⁹ El llenguatge «que ix del cor», si bé és d'ordre intel·ligible, a causa de la nostra naturalesa corporal i espiritual, mai no pot aparèixer en la seva puresa, sinó que necessita unir-se, embolcallar-se, recobrir-se, amb una llengua particular i, més concretament, amb «la llengua que s'ha mamat en la infància». Atesa la inseparabilitat d'aquests dos llenguatges en el nostre estat actual, Torras i Bages identifica en un cert sentit «el llenguatge de la intimitat» amb la llengua materna.

Com resulta obvi, qualsevol llengua particular és accidental a la naturalesa humana (no és propi de l'home en tant que home, malgrat que a alguns pugui sorprendre'ls, el fet de parlar anglès, per exemple); però si en lloc de parlar de la naturalesa humana ens centrem en un home singular –en

9. Josep TORRAS I BAGES, «Mes del Sagrat Cor de Jesús», dins de: ÍDEM, *Obres Completes, op. cit.*, p. 720.

aquest home—, l'essència del qual, a banda d'estar constituïda per la matèria i per la forma que comparteixen tots els homes, inclou la *materia signata* o quantitativa, que la individualitza en una versió única i irreiterable de l'espècie humana; si parlem, doncs, d'un home concret de carn i ossos, haurem de reconèixer com la unitat substancial de l'ànima intel·lectual o espiritual amb la matèria corpòria implica un vincle molt estret entre aquest home i la seva terra natal i, per consegüent, entre la paraula del cor —anterior a tota llengua— i la llengua de la infància.

Amb tot, el fet que hi hagi un vincle especial entre un home singular i la seva llengua pròpia no ens autoritza a afirmar que l'hàbit del seu ús, en ell, transcendeixi l'esfera dels valors accidentals o adjectius i constitueixi un dels principis de la seva substància, com la seva carn, els seus ossos o la seva ànima intel·lectual. Admetre l'accidentalitat de la llengua materna, però, no implica atribuir-li un caràcter superficial o epidèrmic: com qualsevol hàbit, en rigor, solament pot atribuir-se a allò que pròpiament existeix, que no és l'accident qualitatiu de la facultat intel·lectual, sinó el seu subjecte d'inherència, o sigui, la substància individual, la hipòstasi, la persona. L'hàbit de la llengua de la infància, en darrer terme, està arrelat en la hipòstasi racional, però no de qualsevol manera, sinó amb un aferrament especial. Diu Sant Tomàs en aquest sentit: «Els costums, i, principalment els que s'han adquirit d'infant, obtenen la força de la naturalesa; d'ací que aquelles coses de les quals està imbuïda l'ànima durant la infantesa siguin posseïdes fermament per ella i com si fossin naturals».¹⁰ L'especial arrelament de l'hàbit de la llengua materna és el que ens autoritza a anomenar-la, com fa Torras i Bages, «llenguatge del cor», entenent el cor com allò més profund i íntim de la

10. SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, I, cap. 11.

persona. Aquestes consideracions constitueixen el rerefons filosòfic de les paraules amb les quals el filòsof de Les Canyes justifica l'ús del català en el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: «La certesa de que la llengua pròpia és el medi de major excel·lència i eficàcia per a comunicar les idees i sentiments, així com el mirall més clar per a reflectir la pròpia imatge intel·lectual, que quan escrivim no fem altra cosa que estampar en el paper la nostra imatge personal, totes aquestes consideracions que he tingut, no d'una manera sil·logística, sinó intuïtiva, i acompanyada de sentiment dolcíssim m'han portat a l'ús de la llengua catalana a l'entrar en aquesta Acadèmia». ¹¹ En efecte, si la llengua materna és la més eficaç per a manifestar la «nostra imatge personal», això s'explica perquè és la que està més arrelada en el centre de la pròpia personalitat, en aquell principi que en llenguatge bíblic s'anomena «cor» i en termes metafísics, *esse*. ¹²

El passatge en què Torras i Bages afirma de manera més inequívoca l'estreta connexió entre el *verbum mentis* i la llengua materna pertany a *La tradició catalana* (1892). En aquesta obra, defensa que l'enteniment que des del principi ha exercitat la seva operació judicativa i raciocinativa en català, pel fort arrelament d'aquest hàbit, pot afirmar-se que és català: «No és tan fàcil falsificar l'interior com l'exterior de l'home; la paraula de la llengua no costa de dir-la en castellà; mes un enteniment qui ha vingut a la vida racional, qui des del principi ha exercitat la raó, qui de continu encara l'exerceix en català, és català; i per tant, segons l'antic principi filosòfic, *generat sibi simile*, això és, son verb mental

11. Josep TORRAS I BAGES, «En Rocaberti i en Bossuet», dins de: ÍDEM, *Obres Completes, op. cit.*, p. 522.

12. Cf., Jaume BOFILL, «El corazón, lo más íntimo de la persona», *Cristiandad*, núm. 150, 1950, p. 286-287.

[l'engendra] en català». ¹³ Com s'ha indicat més amunt, la base metafísica d'aquesta doctrina és la unitat substancial entre la matèria individual de la persona humana i la seva forma espiritual; per aquesta unitat, el verb mental, malgrat ser el resultat d'un «part intel·ligible» ¹⁴, s'encarna preferentment en els signes sensibles de «la llengua que s'ha marmat en la infància», és a dir, la llengua mare.

Vic, 19 de desembre de 2022

13. Josep TORRAS I BAGES, «La tradició catalana», dins de: ÍDEM, *Obres Completes, op. cit.*, p. 24-5.

14. Cf., SANT TOMÀS, *Summa contra gentiles*, IV, cap. 11.